

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет педагогічної освіти
Кафедра дошкільної і спеціальної освіти**

**РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ
МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Кваліфікаційна робота студентки
групи СОМ-24

ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 016 «Спеціальна освіта.
Логопедія»

Гордик Оксани Олександрівни

Керівник доктор філософії, доцент
кафедри дошкільної і спеціальної освіти
Сіденко Ю.О.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ	7
1.1. Значення ігрової діяльності у розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку	7
1.2. Специфіка розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.....	12
1.3. Особливості впровадження ігрової діяльності як засобу розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.	17
Висновок до розділу 1	21
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ.....	23
2.1. Методика вивчення рівнів розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.....	23
2.2. Результати констатувального етапу дослідження	26
Висновок до розділу 2	29
РОЗДІЛ 3. ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ.....	31
3.1. Зміст та етапи впровадження системи дидактичних ігор у розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного дошкільного віку.....	31
3.2. Результати формувального етапу дослідження	34
Висновок до розділу 3	44

ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРАСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50
ДОДАТКИ.....	54

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна система дошкільної освіти в Україні орієнтована на формування всебічно розвиненої, соціально активної та комунікативно компетентної особистості дитини. Одним із провідних завдань дошкільного виховання є розвиток зв'язного мовлення, яке виступає не лише основою успішної комунікації, а й важливим чинником пізнавального, емоційного та соціального розвитку дитини.

Проблема розвитку зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) належить до актуальних напрямів сучасної логопедії та спеціальної педагогіки. Згідно з дослідженнями О. Колупасової, Т. Ткаченко, Л. Фомічової, діти із ЗНМ мають значні труднощі у формуванні зв'язних висловлювань, що зумовлено порушенням усіх компонентів мовленнєвої системи – фонетико-фонематичного, лексико-граматичного й синтаксичного. Це, у свою чергу, впливає на розвиток мислення, пам'яті, емоційно-вольової сфери та соціальної взаємодії [8].

Особливого значення у подоланні мовленнєвих труднощів набуває ігрова діяльність, яка є провідним видом діяльності у дітей дошкільного віку (Л. Виготський, Ж. Піаже, О. Запорожець, Д. Ельконін, О. Сухомлинська). Саме через гру дитина опановує мовленнєві зразки, засвоює норми спілкування, розвиває зв'язне мовлення, творчість і уяву. У вітчизняній дошкільній педагогіці ігрові методи визнаються одним із найефективніших засобів стимулювання мовленнєвої активності (А. Богуш, Н. Гавриш, І. Луценко, О. Хороб).

Науковці (А. Богуш, О. Савченко, О. Смаль, L. S. Vygotsky, J. Piaget, B. Bruner) підкреслюють, що саме у грі створюються найсприятливіші умови для розвитку зв'язного мовлення - активізується словник, формується граматичний лад, розвивається послідовність мовлення та комунікативна мотивація. Для дітей із ЗНМ гра виступає не лише засобом навчання, а й корекційно-розвивальним методом, який забезпечує формування вміння логічно, послідовно й граматично правильно висловлювати свої думки [3].

Отже, актуальність теми зумовлена потребою пошуку ефективних засобів розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ, серед яких провідну роль відіграє саме ігрова діяльність як природна та доступна форма навчання й корекції.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність використання ігрової діяльності як засобу розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення III рівня.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну та логопедичну літературу з проблеми розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку.
2. Визначити рівень сформованості зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення III рівня за допомогою діагностичних методик;
3. Розробити та впровадити систему дидактичних ігор спрямованих на розвиток зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ. Експериментально перевірити ефективність запропонованої методики.

Об'єкт дослідження: процес розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (III рівня).

Предмет розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (III рівня) засобами ігрової діяльності.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз, синтез, узагальнення наукових джерел з психології, педагогіки та логопедії; *емпіричні:* спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності дітей, експеримент (констатувальний і формувальний етапи); *статистичні:* кількісна та якісна обробка результатів експерименту.

Експериментальна база: Комунальний заклад дошкільної освіти (дитячий садок) компенсуючого типу №102 Криворізької міської ради

Наукова новизна дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичній реалізації педагогічних умов ефективного використання ігрової діяльності для розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ.

Практичне значення роботи полягає у можливості застосування розробленої системи ігор у практиці логопедів, вихователів закладів дошкільної освіти, а також у підготовці студентів спеціальності «Спеціальна освіта». дослідження можуть бути використані у навчальних курсах для підготовки фахівців зі спеціальної освіти та логопедії.

Апробація результатів дослідження. IV Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю (12-13 травня 2025 р.). м. Кривий Ріг.

Публікації: Гордик О., Сіденко Ю. Ігрові методи як основа для формування зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. За заг. Ред. Ковшар О. В., Суятинової К. Є. Кривий Ріг: КДПУ. 2025. С. 147-150.

Структура. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загального висновку, списку використаних джерел (42) і додатків. У тексті магістерської роботи міститься 3 таблиці та 3 рисунка. Загальний обсяг роботи складає 58 сторінок.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

1.1. Значення ігрової діяльності у розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку

Ігрова діяльність є провідним видом діяльності дитини дошкільного віку, у процесі якої відбувається формування її особистості, пізнавальної активності, мовлення, мислення, уяви та соціальної компетентності. Саме в грі закладаються основи емоційного, інтелектуального й мовленнєвого розвитку, що робить її незамінним засобом навчання й виховання. У сучасній педагогічній та психологічній науці гра розглядається як універсальний феномен, який поєднує в собі елементи навчання, спілкування та творчості. Відомі дослідники дитинства (Ж. Піаже, Л. С. Виготський, Б. Брунер, Д. Ельконін, О. Сухомлинська, Т. Піроженко, А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Швець, підкреслюють, що саме гра є найприроднішою і найефективнішою формою засвоєння дитиною мовленнєвого досвіду. Через гру дитина не лише відтворює мовленнєві зразки, а й активно формує власну мовленнєву систему, тренує здатність до зв'язного висловлювання, комунікації та взаємодії з іншими.

Зв'язне мовлення як одна з основних форм мовленнєвої діяльності виконує надзвичайно важливу роль у становленні особистості дитини. Воно забезпечує можливість висловлювати свої думки послідовно, логічно, граматично правильно, передавати враження, описувати події, аргументувати свою позицію. Як зазначає А. Богуш [3], зв'язне мовлення є результатом розвитку всіх компонентів мовлення – фонетико-фонематичного, лексичного, граматичного та синтаксичного, а тому його формування неможливе без системної мовленнєвої практики, яку найповніше забезпечує саме гра. У грі дитина говорить не заради

вимоги дорослого, а з власного бажання, тому процес спілкування стає природним, мотивованим, емоційно забарвленим і значущим.

Психолого-педагогічні дослідження (О. Колупаєва, Т. Піроженко, Т. Ткаченко, І. Луценко, О. Хороб доводять, що ігрова діяльність створює унікальні умови для розвитку мовленнєвої активності. У грі дитина оволодіває діалогічною та монологічною формами мовлення, навчається ініціювати й підтримувати розмову, ставити запитання, реагувати на висловлювання інших. Саме завдяки ігровим ситуаціям дитина поступово переходить від ситуативного до контекстного мовлення, що є ознакою становлення зв'язного висловлювання. На думку Т. Швець [13], мовленнєво-ігрова діяльність є ефективним засобом розвитку зв'язного мовлення, адже вона поєднує навчальний і розважальний аспекти, сприяючи активному використанню мовних одиниць у природних умовах спілкування. Ігрові дії стимулюють дитину до самостійного мовлення, розширюють словниковий запас, формують граматичні навички, активізують процеси мислення та уяви.

Вагоме значення гри у розвитку зв'язного мовлення полягає у тому, що вона спонукає дитину до вербалізації власних думок. В умовах гри зникає страх помилитися, дитина вільно експериментує зі словом, інтонацією, фразою, розвиває мовленнєву виразність. Гра сприяє формуванню внутрішньої мотивації до спілкування, адже у процесі гри мовлення є необхідною умовою досягнення мети: домовитись, пояснити, дати вказівку, повідомити про результат. У сюжетно-рольових іграх мовлення виступає головним засобом організації спільних дій, а тому дитина вчиться планувати свої висловлювання, будувати логічні ланцюги, висловлювати причиново-наслідкові зв'язки. Як підкреслює Ж. Піаже [2], гра є «асиміляційним механізмом», який дозволяє дитині інтегрувати новий досвід, зокрема мовленнєвий, у власну когнітивну структуру.

В українській дошкільній педагогіці (А. Богуш [3], Н. Гавриш [5], О. Смаль, Т. Піроженко [14]) ігрова діяльність розглядається не лише як засіб розваги, а як органічна форма розвитку мовлення, мислення, емоцій та соціальної взаємодії. А. Богуш [3] наголошує, що саме в грі дитина вчиться дотримуватись

послідовності висловлювань, встановлювати логічні зв'язки між частинами повідомлення, удосконалювати інтонаційну виразність. Ігрове середовище надає дитині можливість висловлюватись у різних комунікативних ситуаціях – від простих запитань до розгорнутих описів і розповідей. Це стимулює розвиток монологічного мовлення, що є ключовою складовою зв'язного мовлення.

Дослідження Т. Піроженко [14] показують, що у молодшому дошкільному віці гра сприяє становленню перших навичок мовленнєвого самовираження. Дитина починає не лише повторювати готові мовні зразки, а й самостійно конструювати висловлювання, що має важливе значення для подальшого розвитку зв'язного мовлення. У грі дитина одночасно мислить і говорить, тому мовлення набуває змістовності, емоційності та цілеспрямованості. Це відповідає тезі Л. Виготського про те, що саме гра створює зону найближчого розвитку, у якій дитина може діяти на рівні, вищому за свій звичайний. Через гру мовлення переходить від зовнішнього до внутрішнього, а отже – стає інструментом мислення.

Сучасні педагогічні підходи акцентують увагу на тому, що розвиток мовлення у грі відбувається інтегровано з іншими видами діяльності – руховою, художньо-творчою, музичною. Ігрова взаємодія допомагає розвивати не лише мовленнєву, а й когнітивну активність, формує у дитини здатність планувати дії, передбачати результати, висловлювати власні судження. Так, Б. Брунер вважав, що ігрова діяльність забезпечує перехід від дії до слова – у процесі гри дитина вчиться позначати предмети, явища та дії словами, а це є передумовою розвитку зв'язного мовлення[11].

Ігрова діяльність також створює умови для розвитку емоційно-оцінного ставлення до мовлення. У грі дитина чує оцінку свого висловлювання від дорослого чи однолітка, вчиться реагувати на неї, порівнює своє мовлення з мовленням інших, що формує самоконтроль і самокорекцію. Крім того, емоційний компонент гри сприяє кращому запам'ятовуванню лексичних одиниць, граматичних конструкцій та інтонаційних зразків. Як доводять сучасні дослідження (Т. Швець, 2022; А. Маренюк, 2021), у мовленнєво-ігрових

ситуаціях активізуються процеси пам'яті та уваги, що позитивно впливає на якість мовленнєвого висловлювання [17].

Варто наголосити, що значення ігрової діяльності у розвитку зв'язного мовлення полягає також у соціальному контексті гри. Спільна гра передбачає взаємодію, розподіл ролей, погодження дій, а це вимагає від дітей активного використання мовних засобів для досягнення спільної мети [13]. Таким чином, гра стає своєрідною школою соціального спілкування, у якій дитина вчиться слухати, реагувати, відповідати, переконувати. На думку української дослідниці Н. Гавриш, саме в ігровій діяльності формуються базові навички комунікації, що є основою зв'язного мовлення і пізнішого засвоєння граматичних структур [5].

Суттєвий внесок у розвиток теорії гри зробили українські педагогічні практики. Зокрема, у дослідженнях О. Сухомлинської підкреслюється, що гра – це «інструмент духовного зростання дитини», засіб формування у неї не лише мовлення, а й моральних якостей. Під час гри дитина вчиться дотримуватись правил, поважати думку інших, висловлювати почуття словами, що створює основу для формування культури мовлення. У той час як у традиційних формах навчання дитина засвоює мовні знання пасивно, у грі вона активно користується мовою як засобом досягнення мети, що робить мовлення функціональним і природним.

Дослідники І. Луценко, О. Хороб наголошують, що гра є ефективним педагогічним інструментом для інтеграції навчальних і виховних впливів. У процесі гри вихователь може непомітно для дитини коригувати її мовлення, збагачувати словник, вправляти у побудові речень, формувати навички переказу. У грі поєднуються елементи навчання, розваги та соціального тренування, що робить її універсальним засобом розвитку зв'язного мовлення. Особливо це важливо для дітей молодшого дошкільного віку, у яких ще недостатньо сформовані навички словесного вираження думок. Для них гра стає провідним засобом мовленнєвого самовираження, способом осмислення власного досвіду.

Значення ігрової діяльності у розвитку зв'язного мовлення підтверджується також результатами сучасних емпіричних досліджень. Так,

А. Маренюк доводить, що систематичне використання мовленнєво-ігрових технологій сприяє істотному покращенню якості зв'язних висловлювань у дітей передшкільного віку: підвищується обсяг висловлювання, точність використання лексики, граматична правильність та логічна послідовність [17]. Подібні результати отримала й Т. Швець, яка виявила, що під час ігор-драматизацій діти частіше ініціюють розмову, використовують складніші синтаксичні конструкції, активніше застосовують образні вирази. Це свідчить, що ігрова діяльність є природним і водночас ефективним механізмом стимулювання розвитку зв'язного мовлення [13].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що гра є універсальним засобом формування зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку. Вона забезпечує природну мотивацію до спілкування, створює сприятливе емоційне середовище, сприяє інтеграції мовленнєвих, пізнавальних і соціальних процесів. Через гру дитина вчиться не лише говорити, а й мислити словом, планувати висловлювання, дотримуватись логіки й послідовності. У сучасних умовах оновлення змісту дошкільної освіти важливо, щоб педагоги розглядали ігрову діяльність не як допоміжний елемент навчання, а як провідний метод розвитку мовлення, який забезпечує цілісний розвиток особистості дитини.

Сучасні підходи до організації ігрової діяльності (А. Богуш, О. Савченко, К. Крутій) акцентують увагу на важливості цілеспрямованого мовленнєвого змісту гри [3; 4]. Ігрові ситуації мають бути не лише цікавими, а й педагогічно спроектованими – тобто такими, що вимагають від дитини мовленнєвих дій: пояснити, описати, назвати, порівняти. Наприклад, у грі «Магазин» дитина вчиться вести діалог (запитання-відповідь), у грі «Подорожуємо разом» – формулювати описові висловлювання, а у грі «Хто я?» – використовувати узагальнювальні поняття. Така діяльність сприяє переходу від елементарного відтворення мовних одиниць до творчого комбінування слів у зв'язне висловлювання.

Додаткового значення гра набуває у роботі з дітьми із порушеннями мовлення. Для них вона виступає не лише дидактичним, а й терапевтичним

засобом, оскільки допомагає подолати страх помилки, зняти мовленнєву напругу, активізувати позитивні емоції. Як зазначає Т. Швець, у грі дитина «не боїться говорити», адже мовлення набуває для неї особистісного сенсу. Це особливо важливо для дітей із ЗНМ, у яких низька комунікативна ініціатива часто поєднується з емоційною нестійкістю [13].

У зарубіжній педагогіці також наголошується на універсальності гри як механізму розвитку мови. J. Piaget і J. Bruner відзначали, що у грі дитина моделює соціальні ролі, а тому змушена вербалізувати власні дії, емоції, оцінки. Це робить гру своєрідною лабораторією мовлення [2,11]. Bishop (2017) і Leonard (2019) доводять, що діти з мовленнєвими порушеннями у процесі ігрових занять демонструють підвищену активність нейронних зв'язків у ділянках мозку, відповідальних за слухомовленнєве сприймання та мовленнєве планування [22; 23]. Таким чином, гра має не лише психолінгвістичний, а й нейропсихологічний ефект, сприяючи дозріванню мовних структур мозку.

Отже, гра виступає унікальним педагогічним явищем, у якому поєднуються когнітивні, емоційні, моторні та соціальні чинники розвитку мовлення. Вона формує мовну мотивацію, забезпечує мовленнєву практику, стимулює комунікативну активність і розвиває мислення. Як узагальнює А. Богуш [3], саме у грі дитина «вчиться мислити словом», що є головною ознакою розвитку зв'язного мовлення.

1.2. Специфіка розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення

Проблема розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) є однією з ключових у сучасній логопедії, психології та дошкільній педагогіці. Мовлення виступає не лише основним засобом комунікації, а й найважливішим чинником когнітивного, емоційного та особистісного розвитку дитини. Відповідно, порушення мовленнєвого розвитку мають комплексний вплив на формування пізнавальної діяльності, соціальної поведінки й навчальної готовності дитини.

Як зазначає О. Колупаєва, загальне недорозвинення мовлення – це форма мовленнєвого порушення, за якої всі компоненти мовної системи – фонетико-фонематичний, лексико-граматичний і зв'язне мовлення – формуються із запізненням або мають суттєві відхилення [6].

Діти молодшого дошкільного віку з діагнозом ЗНМ характеризуються пізнішим формуванням перших слів і фраз, недостатньо чіткою артикуляцією, обмеженим активним словником, неправильним уживанням граматичних форм і труднощами в побудові зв'язних висловлювань. Це пояснюється недосконалістю фонематичних процесів, несформованістю мовленнєвого слуху та недостатнім розвитком мовних узагальнень. За спостереженнями Н. Гавриш і Т. Ткаченко, у таких дітей відзначаються труднощі у відборі потрібних слів, порушення логічної послідовності розповіді, невміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями. Їх мовлення переважно ситуативне, коротке, обмежене жестами, інтонацією або окремими фрагментами фраз [5; 8].

Формування зв'язного мовлення у цієї категорії дітей має свої специфічні закономірності. Зв'язне мовлення – це вища форма мовленнєвої діяльності, що вимагає інтегрованого функціонування всіх психічних процесів: сприймання, пам'яті, уваги, мислення, уяви, а також розвинених мовних навичок. У дітей із ЗНМ ці процеси часто перебувають на різних рівнях зрілості, що ускладнює формування цілісного висловлювання. Дослідниця І. Луценко [9] зазначає, що такі діти нерідко володіють окремими словами або короткими фразами, але не здатні побудувати зв'язний текст – розповідь, опис чи переказ. Їм бракує мовленнєвих моделей, а також навичок граматичного узгодження й логічного планування мовлення.

Психолінгвістичні дослідження підтверджують, що у дітей із загальним недорозвиненням мовлення спостерігається асинхронність розвитку: фонематичний слух, артикуляційна моторика, лексичні узагальнення й граматичні конструкції розвиваються нерівномірно. Унаслідок цього дитина не завжди може узгодити граматичну форму з лексичним змістом, що призводить до граматичних помилок, спрощення синтаксису, пропусків слів або частин

речення. У зв'язному мовленні таких дітей часто бракує логічних переходів, повторюються однакові структури речень, а зміст висловлювання залишається фрагментарним. Як зазначає Т. Швець, типова особливість мовлення дітей із ЗНМ – це надмірна еліптичність, коли дитина не вимовляє другорядні члени речення, обмежуючись короткими конструкціями на зразок «мама їсти», «я пішов туди» [13].

Важливою характеристикою є також недостатній розвиток словникового запасу. Активний словник дитини із ЗНМ збіднений, він переважно складається зі слів побутового змісту, пов'язаних із безпосереднім досвідом. Слова абстрактного, узагальнюючого, емоційного значення майже не вживаються. Під час опису предметів або подій такі діти вживають неточні назви, часто замінюють одні слова іншими за принципом зовнішньої подібності («собака» – «кішечка»), не розрізняють синонімічних чи антонімічних відтінків. Це зумовлює труднощі у створенні логічних і змістових зв'язків між реченнями, що є базою зв'язного мовлення.

У граматичному аспекті спостерігається спрощення структури речень. Діти переважно вживають короткі прості конструкції, уникають складнопідрядних речень, не завжди використовують прийменники, узгодження родів, відмінків та чисел. Це робить їх висловлювання примітивними, непослідовними, часто незрозумілими для співрозмовника. За даними А. Богуш [3], недорозвинення граматичної будови мовлення безпосередньо впливає на формування зв'язного мовлення, оскільки дитина не може адекватно передати зміст думки засобами граматики. Такі діти рідко застосовують складні синтаксичні зв'язки, а спроби переказу або опису закінчуються короткими, емоційно насиченими, але неструктурованими фразами.

Психологічні чинники також відіграють значну роль у специфіці розвитку зв'язного мовлення. За спостереженнями Т. Піроженко та О. Сухомлинської, діти із ЗНМ мають нижчий рівень пізнавальної активності, швидко втомлюються, їх увага нестійка, пам'ять вибіркова. Через це вони не завжди можуть утримати план висловлювання чи логічно завершити розповідь.

Емоційна сфера таких дітей часто нестабільна: вони можуть уникати мовленнєвих ситуацій через страх помилитися, зникання або низьку самооцінку. Це знижує мовленнєву ініціативність і комунікативну мотивацію, а відтак уповільнює розвиток зв'язного мовлення [14].

Важливо враховувати і соціально-педагогічний контекст. Більшість дітей із ЗНМ потребують спеціально організованих умов навчання, де мовлення буде не лише об'єктом корекції, а й засобом пізнання. У звичайному мовленнєвому середовищі дитина з порушеннями мовлення часто залишається пасивним учасником спілкування, тоді як у спеціально організованій грі чи занятті вона отримує можливість тренувати мовлення в природних, емоційно насичених ситуаціях. Саме тому ігрова діяльність є найбільш ефективним засобом розвитку зв'язного мовлення для дітей цієї категорії – вона забезпечує емоційну безпеку, підтримує інтерес і стимулює спонтанне мовлення.

Специфіка розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ полягає і в тому, що порушення не зводяться лише до мовленнєвої системи – вони тісно пов'язані із загальним психічним розвитком. За даними зарубіжних досліджень (Bishop, 2017; Leonard [23], 2019), діти з мовленнєвими порушеннями часто мають труднощі з переробкою мовної інформації, утриманням послідовності подій, розумінням причинно-наслідкових зв'язків. Вони повільніше засвоюють нові слова, рідше користуються складними граматичними формами, що призводить до фрагментарності мовлення. Це свідчить про необхідність інтегрованого підходу до розвитку зв'язного мовлення, який має враховувати не лише мовні, а й когнітивні, емоційні, моторні та соціальні компоненти.

Окрему увагу слід приділити труднощам у розумінні мовлення. Як зазначає О. Хороб, діти із ЗНМ нерідко сприймають лише окремі слова чи знайомі фрази, не розуміючи загального змісту висловлювання. Це пояснюється недостатнім розвитком слухової пам'яті, фонематичного аналізу та синтезу. Унаслідок цього дитина не може адекватно відтворити почуту розповідь або переказати зміст казки. Таким чином, порушення зв'язного мовлення охоплюють

як вираження, так і сприймання мовлення, що потребує цілеспрямованої системної корекційної роботи [10].

Проблема зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ має не лише педагогічне, а й соціальне значення. Недостатній розвиток мовленнєвої функції ускладнює спілкування з однолітками, призводить до ізоляції, замкненості, а в майбутньому – до труднощів у навчанні в школі. Як підкреслює Н. Гавриш [5], успішність навчання з перших днів шкільного життя значною мірою залежить від рівня сформованості зв'язного мовлення, оскільки саме воно є основою для розвитку читання, письма та розуміння тексту.

Отже, специфіка розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення визначається рядом чинників: несформованістю мовних процесів, обмеженим словником, спрощенням граматичної структури, фрагментарністю висловлювань, низьким рівнем комунікативної мотивації, труднощами у сприйманні та відтворенні мовлення. Ці діти потребують спеціально організованого мовленнєвого середовища, у якому мовлення буде і метою, і засобом розвитку. В умовах дошкільного закладу це передбачає використання ігрових, інтерактивних, драматизованих форм діяльності, які забезпечують природне включення дитини у мовленнєву практику.

Таким чином, розуміння специфіки розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ є необхідною умовою побудови ефективної системи корекційно-розвивальної роботи. Подолання мовленнєвих труднощів можливе лише за умови ранньої діагностики, систематичної логопедичної допомоги, залучення гри як провідного засобу формування мовленнєвих умінь і створення позитивного емоційного фону для комунікації. У подальших розділах роботи буде розглянуто методику діагностики рівнів зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ та ефективність використання ігрової діяльності як основного інструменту його розвитку.

1.3. Особливості впровадження ігрової діяльності як засобу розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Сучасна логопедія й дошкільна педагогіка розглядають ігрову діяльність як провідний засіб розвитку мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ). Вона є природною формою активності дитини, в якій інтегруються пізнавальні, емоційні, моторні та комунікативні процеси, а отже, створюються сприятливі умови для корекції мовленнєвих порушень. Як зазначає Т. Швець, ігрова діяльність виконує не лише розважальну, а й терапевтичну функцію, допомагаючи дитині подолати страх мовленнєвого висловлювання, зняти емоційне напруження та створити позитивну мотивацію до спілкування.

Ефективність використання гри у роботі з дітьми із ЗНМ визначається тим, що вона відповідає віковим особливостям дошкільників, їхнім потребам у наслідуванні, емоційній насиченості та активному експериментуванні з мовленням. Діти молодшого дошкільного віку сприймають гру як природний спосіб взаємодії зі світом, тому саме через неї легше формувати навички зв'язного мовлення. Гра не викликає у дитини відчуття примусу або навчальної напруги, що особливо важливо для дітей із мовленнєвими порушеннями, у яких нерідко спостерігається низький рівень мовленнєвої ініціативи, сором'язливість, емоційна нестійкість [13].

У процесі впровадження ігрової діяльності в логопедичну практику важливо враховувати її специфічну роль як корекційно-розвивального методу. Згідно з підходами А. Богуш і О. Савченко, гра стає педагогічним інструментом тоді, коли вона набуває чіткої структури, має мету, завдання, визначені ролі та правила, але водночас зберігає для дитини елемент творчої свободи. У роботі з дітьми із ЗНМ педагог-логопед або вихователь організовує гру так, щоб вона природно спонукала дитину до мовленнєвої активності – постановки запитань, побудови висловлювань, пояснень, описів, переказів [3].

Важливою особливістю є мовленнєва спрямованість гри. У звичайному дошкільному процесі гра може мати широкий виховний чи пізнавальний зміст,

але в корекційній роботі вона має бути зорієнтована саме на мовлення. Це означає, що кожна гра повинна включати мовленнєві завдання: розширення словникового запасу, формування граматично правильних конструкцій, розвиток зв'язного висловлювання, удосконалення фонематичного слуху. Наприклад, сюжетно-рольові ігри («Магазин», «Лікарня», «Перукарня», «Подорож до зоопарку») сприяють формуванню діалогічного мовлення, уміння ініціювати контакт, ставити запитання, узгоджувати дії з іншими учасниками гри. Ігри-драматизації («Рукавичка», «Курочка Ряба», «Колобок») допомагають дітям оволодівати монологічним мовленням, тренують навички переказу, послідовного викладу подій, виразності інтонації[4].

Як зазначає О. Хороб, при впровадженні ігрових методів з дітьми із ЗНМ слід дотримуватись принципу поступовості – від простих мовленнєвих ситуацій до більш складних. На початкових етапах логопед організовує гру з мінімальним мовним навантаженням, підтримує дитину невербальними засобами, допомагає короткими фразами чи запитаннями. Згодом кількість мовленнєвих завдань поступово збільшується: дитина вчиться будувати розгорнуті речення, пояснювати свої дії, узагальнювати спостереження. Такий підхід забезпечує природне зростання мовленнєвих можливостей без перевантаження або стресу [10].

Успішність ігрової методики залежить і від правильної організації простору та умов. За даними Н. Гавриш, ігрове середовище має бути насиченим мовленнєвими стимуляторами: предметними картками, сюжетними зображеннями, фішками з буквами або словами, настільними іграми, театралізованими атрибутами. Усі ці матеріали створюють мовленнєве поле, у якому дитина може експериментувати зі словом, формувати висловлювання та закріплювати нові мовні структури. Ігрове середовище повинно бути динамічним – змінюватися відповідно до тематики занять і мовленнєвих цілей. Наприклад, під час теми «Тварини» можна організувати ігри «Зоопарк», «Ветеринарна клініка», «Улюбленець», де діти активно використовують слова-назви, дієслова руху, прикметники для опису [5].

Особливу роль у розвитку зв'язного мовлення відіграють ігри-драматизації, які поєднують мовленнєву, емоційну та моторну активність. Як показують дослідження Т. Піроженко та А. Маренюк, діти із ЗНМ у процесі драматизації вчаться послідовно передавати події, відтворювати діалоги, використовувати міміку, жести, інтонацію, що підвищує емоційну виразність мовлення. Гра-драматизація створює ситуацію природного мовленнєвого спілкування, коли дитина не просто повторює завчені фрази, а проживає роль, самостійно добирає слова, будує репліки відповідно до контексту. Саме цей тип гри є одним із найефективніших засобів розвитку зв'язного мовлення у дітей із мовленнєвими порушеннями [14; 17].

Важливо також враховувати емоційно-мотиваційний аспект гри. Діти із ЗНМ часто мають негативний досвід мовлення – їхні висловлювання не завжди зрозумілі іншим, що призводить до сором'язливості та відмови від мовленнєвого контакту. Ігрова діяльність допомагає змінити цей досвід: через успіх, позитивну реакцію дорослого чи однолітків у грі дитина отримує емоційне підкріплення, формується внутрішня мотивація до мовлення. Як підкреслює С. Юдіна (США), у таких умовах активується зона «мовленнєвої безпеки» – дитина не боїться помилятися, тому говорить частіше, вільніше, охочіше [25].

Під час організації мовленнєвих ігор для дітей із ЗНМ педагог повинен чітко структурувати діяльність. Згідно з підходом О. Колупаєвої, будь-яка гра повинна мати три етапи: підготовчий (активізація словника, пояснення сюжету, введення ролей), основний (мовленнєва взаємодія дітей, реалізація завдань, рольова комунікація) і заключний (аналіз, повторення нових слів, оцінка результатів). Така структура допомагає забезпечити системність у розвитку зв'язного мовлення. На завершальному етапі педагог має створити умови для узагальнення отриманих знань, наприклад, попросити дітей розповісти, що відбувалося в грі, або скласти коротку розповідь за картинками.

Інтеграція ігрової діяльності з іншими видами роботи (музичною, художньо-творчою, руховою) також підвищує її ефективність. Як зазначає О. Савченко [4], поєднання гри з піснею, рухом, малюванням чи конструюванням

розширює контекст мовленнєвої активності, робить висловлювання змістовнішими, емоційно насиченими. Наприклад, під час гри «Побудуємо будинок» діти спілкуються, домовляються, коментують свої дії, що стимулює формування логічних зв'язків і причинно-наслідкових конструкцій. У грі «Подорожуємо разом» дитина вчиться описувати місця, предмети, події, що сприяє розвитку монологічного мовлення.

Значну роль відіграє співпраця логопеда й вихователя у реалізації ігрових технологій. Ефективність гри як засобу розвитку зв'язного мовлення зростає, якщо вона інтегрована у всі види діяльності дитини – не лише на логопедичних заняттях, а й у повсякденному спілкуванні, прогулянках, творчих завданнях. Вихователь має підтримувати ті самі мовні моделі, які формуються на логопедичних заняттях, заохочувати дітей використовувати нові слова й фрази у звичайних життєвих ситуаціях.

Ігрова діяльність також сприяє розвитку метамовленнєвих умінь – здатності дитини усвідомлювати мовлення як засіб спілкування. Коли дитина бере участь у грі, де потрібно пояснити правила або навчити партнера нової дії, вона починає розуміти функції мовлення – як воно впливає на інших, як за допомогою слова можна досягти результату. Це сприяє становленню мовленнєвої саморегуляції, що, за даними L. Bruner і D. Bishop, є ключовим показником розвитку зв'язного мовлення у дітей з мовленнєвими труднощами [22].

Отже, впровадження ігрової діяльності як засобу розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення має низку особливостей. По-перше, вона повинна бути системною, цілеспрямованою, спиратися на педагогічну мету – формування мовленнєвих умінь і навичок. По-друге, гра має відповідати рівню мовленнєвого розвитку дитини, забезпечувати поступовість і диференційований підхід. По-третє, вона повинна бути емоційно комфортною, стимулювати позитивне ставлення до мовлення. І нарешті, гра повинна інтегруватися у всі сфери життя дитини,

перетворюючи мовлення на природний засіб спілкування, мислення і пізнання світу.

Таким чином, гра у роботі з дітьми із ЗНМ – це не лише педагогічний прийом, а цілісна система розвитку, у якій мовлення виступає і метою, і засобом. Саме в умовах ігрової діяльності дитина долає свої мовленнєві труднощі, розвиває комунікативну компетентність і поступово переходить від ситуативного до справжнього зв'язного мовлення, що є показником її успішної соціалізації та готовності до навчання у школі.

Висновок до розділу 1

У першому розділі роботи було розглянуто теоретичні засади розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку та особливості використання ігрової діяльності як ефективного засобу його формування.

1) З'ясовано, що гра є провідним видом діяльності дошкільника, у процесі якої формується мовлення, мислення, уява, соціальні навички й емоційна сфера. Саме ігрова діяльність створює природні умови для розвитку зв'язного мовлення, оскільки забезпечує мотивацію до спілкування, емоційну насиченість і можливість практичного використання мовних одиниць у реальних ситуаціях взаємодії. Через гру дитина вчиться логічно будувати висловлювання, дотримуватися послідовності, граматичної правильності та виразності мовлення.

2) Визначено специфіку розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (ІІІ рівня). З'ясовано, що такі діти характеризуються обмеженим словником, спрощеною граматичною структурою, недостатнім розвитком фонематичного слуху та труднощами у побудові логічних висловлювань. Їх мовлення переважно ситуативне, фрагментарне, нерідко супроводжується порушенням зв'язності, непослідовністю думки, труднощами у розумінні мовлення інших. Ці особливості зумовлюють потребу у спеціально організованій корекційно-розвивальній роботі, спрямованій на активізацію мовленнєвих процесів.

З) Розкрито особливості впровадження ігрової діяльності як засобу розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ III рівня. Визначено, що ефективність гри як педагогічного методу полягає у поєднанні навчальних і розвивальних функцій, у створенні емоційно комфортного середовища, де дитина може вільно експериментувати зі словом. Зазначено, що мовленнєво спрямовані ігри – сюжетно-рольові, дидактичні, театралізовані, ігри-драматизації – сприяють формуванню діалогічного та монологічного мовлення, розширенню словникового запасу, розвитку граматичних і комунікативних навичок. Важливою умовою є поступовість, системність і педагогічна цілеспрямованість організації гри.

Отже, аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що гра є універсальним і водночас найбільш природним засобом розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку, зокрема й тих, які мають ЗНМ III рівня. Вона створює сприятливі умови для мовленнєвого самовираження, стимулює комунікативну активність, формує позитивну мотивацію до мовлення та сприяє гармонійному розвитку особистості дитини. Отримані теоретичні положення стали підґрунтям для подальшого розроблення й експериментальної перевірки методики формування зв'язного мовлення дітей із ЗНМ III рівня засобами ігрової діяльності.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

2.1. Методика вивчення рівнів розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення

У констатувальному етапі дослідження визначення початкового рівня зв'язного мовлення дітей здійснювалося за допомогою комплексного підходу. Було проведено спостереження та тестові завдання з групою з 12 дітей молодшого дошкільного віку (3–4 роки) з діагнозом III-го рівня загального недорозвинення мовлення (ЗНМ). Згідно з науковими рекомендаціями, ЗНМ означає, що у дитини з нормальним слухом і збереженим інтелектом порушено формування усіх компонентів мовленнєвої системи, як звукової, так і смислової сторони мовлення. Основними проявами ЗНМ є труднощі з опануванням та використанням граматики і лексики рідної мови. Відтак при оцінюванні зв'язного мовлення дітей було враховано, що характерними дефіцитами є саме граматична і лексична сторона мовлення. Експериментальною базою слугував Комунальний заклад дошкільної освіти (дитячий садок) компенсуючого типу №102 Криворізької міської ради.

Метою першого етапу було виявити існуючий рівень зв'язного мовлення у дітей до початку корекційної роботи. Для діагностики використовувалися методики та матеріали провідних вітчизняних логопедів. Зокрема, за досвідом Н. Мальцевої та К. Зелінської-Любченко (2017) застосовували завдання, що включали складання речень і коротких оповідань на основі серійних картинок, побудову речень за заданими словами, відповіді на питання за змістом картин. Також враховано аналітичні підходи інших дослідників: використовувалися «Обстеження лексичної сторони мовлення дошкільників із ЗНМ» Ю. Рібцун та

«Дидактичні матеріали для обстеження мовлення дітей» А. Малярчука. Завдання були спрямовані на різні аспекти мовленнєвої діяльності: головним чином – на формування повноцінних речень і зв'язного висловлювання.

Під час констатувального обстеження логопед проводив бесіди й експериментальні вправи індивідуально з кожною дитиною. За потреби використовували картки, іграшки, сюжетні малюнки. Наприклад, діти отримували набір із сюжетною серією картинок і мали скласти зв'язний короткий розповідний текст (описати послідовність дій героїв). Іноді використовувалося заздалегідь заготовлене опитування: на окремих картках були зображені предмети або ситуації – за ними дитина мала скласти речення або коротке оповідання. Також задавали відкриті запитання до малюнків типу «Що відбувається на картинці? Що роблять герої?». Такі методичні підходи відповідають зазначеним в літературі вимогам: завдання включали творчі і комунікативні елементи для оцінки монологічного мовлення.

У результаті діагностики збиралася інформація про характерні мовленнєві прояви: чи вміють діти описувати предмети, складати прості речення, пересказувати за картинками. Відомо, що оцінка зв'язного мовлення охоплює такі аспекти, як опис предмета, побудова речень, складання короткого переказу. На основі отриманих даних визначалися рівні сформованості зв'язного мовлення кожної дитини.

На основі вищезазначених методик та власних спостережень була розроблена авторська діагностична анкета для оцінювання зв'язного мовлення дітей із ЗНМ. Анкета складається з розділів і питань, що передбачають словесні відповіді та розповідні завдання. Основні розділи анкети включають:

- Описовий етап: завдання на опис одного або кількох предметів/ситуацій. Наприклад, дитині показують іграшку або картинку, після чого просять розповісти, що на ній зображено, назвати предмети, описати їх за кольором, розміром тощо. Тут оцінюється вміння звернутися до опори (наочності) і проговорити елементарний опис.

- Умовно-сенсорний етап: складання речень із набору слів або за підказками. Наприклад, вихователь пропонує три-чотири слова («кіт», «біг», «м'яч» тощо) та просить скласти з них зрозуміле речення, а потім – кілька речень. Оцінюються граматична правильність і зв'язність побудови.
- Оповідний етап: завдання на побудову невеликого розповідного висловлювання. Наприклад, дитині пропонують серійні картинки (казкову історію) і просять розповісти, що трапилося спочатку, потім і в кінці, якби вона була оповідачем. Інший варіант – попросити переказати знайомий вірш чи казку за підказками дорослого. Оцінюється здатність зв'язно пов'язати речення в текст, використання дієслів дії, зв'язок між реченнями (логічна послідовність).

Для кожного пункту анкети передбачено бальну оцінку (0–3) або класифікацію за рівнем сформованості зв'язного мовлення. Так, критеріями оцінки виступають:

- Рівень 0 (відсутність зв'язного мовлення): дитина вимовляє окремі слова або беззмістовні звуки; не формує повних фраз.
- Рівень 1 (елементарне зв'язне мовлення): використовує прості двоскладові фрази («Я їсти хочу», «Мама йде»), але без розвитку теми. Помітні пропуски службових слів та морфем.
- Рівень 2 (розвинуте зв'язне мовлення): складає короткі речення (3–5 слів), намагається передати подію або опис; починає використовувати сполучники («і», «бо»). Висловлювання уже не цілком халтурні – видно спробу зв'язного викладу думки.
- Рівень 3 (повноцінне зв'язне мовлення): будує простенький текст із кількох речень, використовує узгоджені прикметники і дієслова, зберігає хронологічну послідовність подій. Звернення до опори (малюнків чи предметів) відбувається тільки як допоміжний засіб; мозкові зв'язки міцніші.

Подібне структурування базувалося на загальних принципах логопедичної діагностики: потрібно оцінити, чи дитина «вміє описувати предмети, складати

речення, будувати текст (оповідання за картинкою)», а також додати власні завдання з орієнтацією на ігрову ситуацію. Анкету використовували для констатації рівня кожної дитини до початку навчально-корекційної роботи. Результати кожного пункту фіксувалися в обліковій картці, що дозволило виявити сильні і слабкі сторони мовлення дитини.

Отже, підібрана діагностична методика дозволила виявити рівень зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ (ІІІ рівня).

2.2. Результати констатувального етапу дослідження

Наведені нижче результати відображають початковий рівень зв'язного мовлення досліджуваної групи (12 дітей) на констатувальному етапі, до впровадження авторської програми ігор. Згідно з критеріями, у групі було розподілено рівні мовлення:

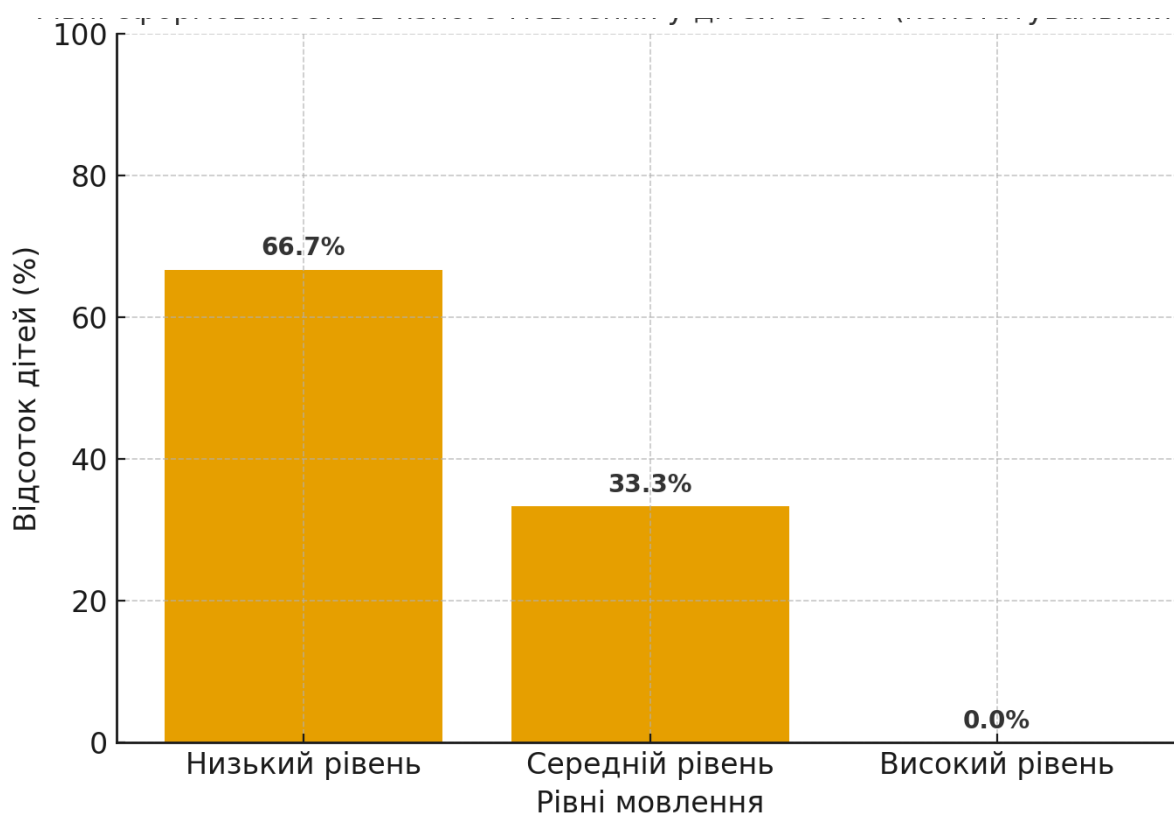

Рис. 2.1. Розподіл дітей із ЗНМ (ІІІ рівня) за рівнями зв'язного мовлення (констатувальний етап).

На діаграмі видно, що майже половина дітей (6 з 12) володіє лише простими фразами, ще 4 можуть будувати короткі описові речення, а 2 дитини практично не формулюють зв'язного мовлення.)

З отриманих даних бачимо, що у більшості дітей рівень зв'язного мовлення є початковим: вони використовують в основному окремі слова або дуже короткі фрази. Жодна дитина не продемонструвала стійкого логічного оповідання з трьома і більше реченнями. Кілька учасників лише називали предмети на малюнку по одному слову, не пов'язуючи їх у фразу. Декілька дітей могли скласти фразу на 2–3 слова («Дівчинка їсть яблуко», «Кіт п'є молоко»), але при відповіді на уточнюючі запитання часто замовчували деякі слова: пропускали службові слова або змінювали словосполучення (типу «Будинок стоїть, сонячно»). Лише чотири дитини намагалися скласти короткі оповідні речення, але ще з помилками, наприклад не виражали час, не узгоджували прикметники тощо.

Кількісно показники підтверджують слабкі результати: середній бал за пункти анкети (максимум 3) становив приблизно 1.6. Це свідчить про низький рівень зв'язного мовлення у групі. Діаграма 2.1 і таблиця чітко ілюструють: близько 50% дітей залишаються на рівні зрідка пов'язаних фраз, лише третина (4 дитини) може коротко оповідати.

Таблиця 2.1.

**Рівні сформованості зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із
ЗНМ III рівня на констатувальному етапі**

№	Ім'я дитини	Рівень мовлення (до)	Мовленнєва характеристика
1	Артем	1–2 бали	Вживає прості фрази на 2–3 слова, активний словник обмежений, труднощі з побудовою речення
2	Марійка	3 бали	Здатна розповідати за картинкою, використовує поширені речення, але допускає граматичні помилки

3	Ілля	0 балів	Вживає окремі слова, фрази не формує, словниковий запас дуже обмежений
4	Софія	1–2 бали	Вживає іменники та дієслова, речення уривчасті, нечіткі
5	Назар	3 бали	Будує зв'язні короткі оповідання, проте має труднощі з послідовністю
6	Дарина	1–2 бали	Спілкується фразами типу “мама дала”, не використовує сполучники
7	Олександр	3 бали	Добре орієнтується у сюжетах, логічно викладає події, помірна граматична недосконалість
8	Поліна	0 балів	Повторює окремі слова, не ініціює мовлення, часто використовує жести
9	Максим	1–2 бали	Будує фрази типу “я пішов гуляти”, має труднощі з узгодженням слів
10	Аліна	1–2 бали	Висловлює думку короткими реченнями, інтонація монотонна
11	Тимур	3 бали	Самостійно формулює короткі розповіді, використовує займенники, часові форми
12	Вікторія	1–2 бали	Вміє відповідати на запитання, розповідь коротка, одноманітна, є пропуски логічних ланок

Аналіз результатів констатувального етапу показав, що у 66,7 % дітей рівень зв'язного мовлення є низьким, тобто більшість дошкільників із ЗНМ III рівня володіють лише елементарними мовленнєвими засобами. Третина дітей (33,3 %) демонструє середній рівень, який характеризується наявністю коротких, але не завжди граматично та логічно правильних оповідань. Високого рівня не зафіксовано жодного разу.

Мовлення дітей було фрагментарним, з бідним словниковим запасом і спрощеним синтаксисом. Більшість дітей демонстрували «комунікаційну недорозвиненість» – вони не вміли утримувати увагу при формулюванні відповіді, часто замінювали відсутні слова жестами. Більшість сказаних фраз була неповною, діти зберігали лише головне слово і прості дієслівні формулювання. Це узгоджується з висновками дослідників, які зазначають, що

при ЗНМ основними порушеннями є незначна морфологія і обмежений лексикон.

З іншого боку, позитивним є те, що навіть прості завдання стимулювали мовлення: діти часто погоджувалися говорити за картинками, хоча і коротко. Це свідчить про наявний мотиваційний потенціал – діти прагнуть комунікувати, а обмеження лежать скоріше в складності внутрішніх процесів (лексико-граматичних). У двох дітей основною перешкодою були труднощі формулювання думок, в інших чотирьох – фонетико-артикуляційні порушення, що ускладнюють плавність мовлення. Виявлено, що помилки діти робили переважно у простих граматичних конструкціях (правильне узгодження роду та числа, відмінків у прикметниках) та у вживанні сполучників.

Отже, якісний висновок: на констатувальному етапі діти демонструють низький рівень зв'язного мовлення. У них зрозуміло виражені труднощі граматики й слововживання, типові для ЗНМ. Кількісний аналіз підтверджує це: більшість отриманих оцінок лежить у нижній частині шкали (середній бал $\approx 1,6$). Результати вимагали цілеспрямованої корекції – розробка системи занять в ігровій формі для покращення навичок зв'язного мовлення.

Висновок до розділу 2

Другий розділ дослідження був присвячений практичним аспектам розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ). У ньому розкрито методику діагностики, організацію та результати констатувального етапу експерименту.

1) Зазначено методику визначення рівня розвитку зв'язного мовлення, що ґрунтувалася на комплексному використанні спостережень, індивідуальних опитувань і тестових завдань за картинками, серіями сюжетів та словесними інструкціями. Застосовано діагностичні підходи, розроблені Н. Мальцевою, К. Зелінською-Любченко, Ю. Рібцун, А. Малярчук, а також авторську анкету оцінювання, що охоплює три критерії мовленнєвої активності – описовий, умовно-сенсорний і оповідний. Така структура дозволила всебічно оцінити

здатність дітей формулювати зв'язні висловлювання, користуватися граматично правильними формами, будувати речення і короткі оповідання.

2) Наведено результати констатувального етапу, що відображають початковий рівень мовленнєвого розвитку дітей. Отримані дані засвідчили, що у 66,7 % дітей рівень зв'язного мовлення є низьким, 33,3 % мають середній рівень, а високого рівня не виявлено жодного разу. Якісний аналіз показав, що діти з III рівнем ЗНМ мають спрощений синтаксис, обмежений словниковий запас і порушення у граматичному узгодженні слів. Їх мовлення переважно фрагментарне, ситуативне, часто супроводжується жестами або неповними реченнями. Разом із тим відзначено наявність позитивного мотиваційного потенціалу – діти прагнуть до спілкування, виявляють інтерес до завдань у формі гри, що створює сприятливі умови для подальшої корекційної роботи.

Отже, результати другого розділу підтвердили, що рівень сформованості зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня є здебільшого низьким, що потребує впровадження спеціально організованої системи занять у формі мовленнєво-ігрової діяльності. Саме ігрові методи, як показав аналіз, мають високий потенціал для стимулювання мовленнєвої активності, формування граматично правильного, логічного та зв'язного мовлення. Отримані результати стали підґрунтям для подальшої експериментальної перевірки ефективності розробленої програми ігор, спрямованої на корекцію зв'язного мовлення дітей із ЗНМ.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

3.1. Зміст та етапи впровадження системи дидактичних ігор у розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного дошкільного віку

Для подолання виявлених дефіцитів був розроблений комплекс занять тривалістю 1,5 місяця (6 тижнів), з частотою 3 заняття на тиждень. Усього передбачалося приблизно 18 занять, кожне тривалістю 30–35 хвилин. Програма охоплювала систему логопедичних ігор двох типів: дидактичні ігри та ігри-драматизації. Виконання завдань відбувалося в ігровій атмосфері, що забезпечувало активну участь дітей і зниження психологічного бар'єру. Як відзначають дослідники, гра є ефективним методом формування мовних умінь у дошкільників, оскільки поєднує навчальний і емоційний компоненти. Авторська система дидактичних ігор передбачає вправи на розширення словника, синтаксису і зв'язного мовлення. Кожна гра має педагогічну мету, сформульовану відповідно до виявлених потреб. Наведемо кілька прикладів:

- «Пазл-казка». Мета: розвиток зв'язного оповідання та активізація словника дій. Хід гри: дитини показують розрізану на частини сюжетну картинку з уже знайомою казкою (наприклад, «Ріпка»). Завдання – по черзі складати фрагменти і при цьому обговорювати з логопедом, що відбувається у казці. Після складання малюнку дитина розповідає короткий переказ сюжетних подій. Ця гра стимулює використовувати повні речення і зв'язне мовлення, а також повторювати вже відомі мовні зразки.

- «Логопедичний пазл із підказками». Мета: формування речень зі сполучником. Кожна дитина отримує набір карток, на яких зображені два або три об'єкти/дії (наприклад: «собака», «бігає», «м'яч»). Завдання – скласти з них речення або невеликий опис картинки, використовуючи сполучники «і», «потім», «затем». Наприклад: «Собака бігає і грається з м'ячем». Логопед заохочує вживання простих зв'язок у реченні.
- «Хто про що співає?». Мета: розвиток описового мовлення. Використовується набір іграшок/предметів (лялька, машинка, м'яч тощо). Логопед запитує: «Що (з усіх цих іграшок) робить/говорить/робитиме?..» Наприклад: «Що робить кошеня?» – дитина повинна відповісти реченням («Кошеня муркоче і буде ловити мишку»). Гра проводиться з допомогою наочного стимулу (предметів чи карток), що допомагає дитині зорієнтуватися в ситуації.
- «Кольорові картинки». Мета: синтаксичне ускладнення фраз. Логопед пропонує групу картинок (наприклад, набір із предметів різних кольорів або предмет і персонаж). Дитина отримує слова-опори («великий», «жовтий», «куштує» тощо) і мусить утворити речення («Великий жовтий автобус куштує борщ?»), визначаючи правильне поєднання. Гра тренує розуміння і вживання узгодження прикметників і дієприкметників у реченні.

Перелік ігор може змінюватися залежно від спостережень, але загалом акцент робиться на роботу з формулюванням речень за зразком і спонуканні до самостійного опису. Дидактичні ігри підтримують основну навантаження на зміст мовлення: збагачення лексичного запасу та відпрацювання граматичних форм. До того ж, вони проводяться у дружній обстановці, що, за словами фахівців, надає дитині «широке поле для фантазії і творчості», мотивує до мовної діяльності без страху помилки.

Крім дидактичних вправ, програма включає творчі сюжетно-рольові ігри (ігри-драматизації), що розігруються за мотивами казок чи побутових ситуацій. Такі ігри є потужним засобом для розвитку зв'язного мовлення: вони змушують

дітей запам'ятовувати фрази, інтонаційно відтворювати рольові репліки та діяти злагоджено. Ось декілька прикладів:

- «Ляльковий театр – Колобок». Діти розігрують казку «Колобок». Мета – навчитися відтворювати невеличкі діалоги і монологи. Кожна дитина отримує роль (Колобок, Лисичка, Вовк, зайчик тощо) та репліки заздалегідь, надруковані великими літерами. Під час репетиції логопед моделює сценку, діти відпрацьовують чергування фраз. Потім відбувається «прем'єра» перед іншими дітьми чи батьками. Гра розвиває пам'ять на мовний матеріал, вчить дотримуватися сюжетної послідовності та інтонації персонажа. Діти вчаться повністю «занурюватися у твір», розвивають експресивність промови.
- «Домашній театр – Сімейні пригоди». Мета: діалогічне мовлення у побутовій ситуації. Діти розігрують звичайний побутовий сюжет (наприклад, «Чаювання», «Похід у магазин»). Кожен дитина грає одну роль (мама, тато, дитина, продавець). Логопед дає короткий опис сцени і картинку з предметами (чашки, продукти тощо). Завдання – поговорити у ролях: задавати питання, просити, відповідати і пояснювати. Наприклад, дитині-продавцю подають іграшкові продукти, а вона повинна назвати їх і скласти короткий діалог. Така гра тренує уміння вести діалог з дорослим і однолітками, формувати питання та відповіді.
- «Казковий сценарій». Мета: розвиток описового мовлення та фантазії. Логопед пропонує сюжет («Прогулянка в лісі», «Свято в будиночку на галявині») і роздає дітям певні ролі (лісова іграшка, улюблена іграшка та ін). Дитина повинна імпровізувати діалог у межах заданої ролі, пояснювати свої дії і реакції. Наприклад, «Гномик знайшов ягідку, поясни, що ти робиш». Це стимулює створення нового мовного контексту й активне мовлення.
- «Вгадай казку». Мета: монологічне мовлення, розповідь за картинкою. На дошці чи столі розкладаються картки-ілюстрації до якоїсь казки (наприклад, «Теремок», «Рукавичка») в неправильному порядку. Дитина

повинна по черзі вибрати картку та відтворити частину сюжету («Спочатку був теремок...», «Потім до нього прийшли зайчик, лисичка...»), по ходу виправляючи порядок. Логопед коригує помилки і підказує сполучники «потім», «тоді» тощо.

Усі драматизаційні ігри проводяться з використанням артикуляційних шаблонів і наочного супроводу (ляльок, реквізиту). Згідно з теоретичними положеннями, рольові ігри «дозволяють повністю зануритися у твір, краще зрозуміти його суть та художню цінність» і формують навички координації мовленнєвої діяльності з рухомою діяльністю. Крім того, такі ігри надають дітям емоційного досвіду – вони мусять передати характер героя через інтонацію та міміку. Це розвиває емоційно-експресивний компонент мовлення і стимулює диференціацію смислу сказаного, що є важливим для зв'язного мовлення.

3.2. Результати формувального етапу дослідження

Формувальний експеримент проводився у три етапи: мотиваційний (підготовчий), навчальний (основний) та контрольний.

- Мотиваційний етап: мав на меті познайомити дітей із метою занять і створити позитивне ставлення до ігрової корекції. На цьому етапі логопед проводив з дітьми вступні заняття-ігри, орієнтовані на знайомство («ім'я – улюблена іграшка – звичка говорити»), стимулював спілкування в ігровій атмосфері. Важливим завданням було залучити кожну дитину до мовленнєвої взаємодії, виявити індивідуальні мотиватори (наприклад, улюблену тему чи героя казки) і сформувати первинний інтерес до подальших ігор. Мотиваційний етап також включав невелику повторну діагностику – неформальне опитування, щоб оцінити емоційне налаштування дітей, їх реакцію на зоровий матеріал і попередню готовність до участі.
- Навчальний етап: тривав основний період – усі планові ігри були реалізовані протягом 5–6 тижнів. Заняття проводилися 2–3 рази на тиждень (іноді – тематичні міні-тренінги «День казки», «Свято слова»),

кожне у груповому (6 дітей) та індивідуальному форматі (за потреби). На заняттях логопед проводив дидактичні ігри та драматизації у запланованому порядку. В процесі реєструвалися нові мовні спроби дитини, відзначалися успіхи. Методично послідовно впроваджувалися вправи від простіших до складніших (за попередньою систематизацією на базі анкетних результатів), а логопед коригував завдання під час кожного заняття у відповідності до реакції дітей. Активно застосовувалася «зорово-образна підтримка», адже, як показано в дослідженнях, наочність суттєво полегшує осмислення ситуацій.

- Контрольний етап: після завершення основних занять було проведено повторну діагностику рівня зв'язного мовлення тими ж методиками та анкетною, що й на констатувальному етапі. Це дало змогу оцінити ефективність впровадженої програми та зіставити отримані результати з початковими даними. Важливо, що при цьому повторне тестування проводилося у той же спосіб (з ігровим вступом) і в тій самій групі дітей для коректного порівняння.

Після проведення системи ігор, спрямованих на розвиток зв'язного мовлення, результати обстеження показали суттєву позитивну динаміку. Кількість дітей із низьким рівнем мовленнєвого розвитку зменшилась із 66,7 % до 16,7 %. Помітно зросла частка дітей із середнім рівнем – із 33,3 % до 50 %. Найважливішим показником стало те, що 33,3 % (4 дитини) досягли високого рівня сформованості зв'язного мовлення. Це свідчить про підвищення мовленнєвої активності, розвиток уміння будувати зв'язні висловлювання, покращення граматичної та лексичної сторін мовлення.

На формуальному етапі дослідження спостерігається суттєве покращення мовленнєвого розвитку: низький рівень зафіксовано лише у 16,7 % дітей, що свідчить про значне зменшення кількості дітей із мінімальними мовленнєвими можливостями. Середній рівень мають 50 % дітей, тобто половина учасників уже володіє здатністю будувати короткі зв'язні висловлювання, використовує різні частини мови, дотримується логічної послідовності.

Високого рівня досягли 33,3 % дітей – вони самостійно складають невеликі розповіді, вживають поширені речення, демонструють граматично і логічно правильне мовлення.

Отже, результати підтверджують ефективність впровадженої авторської програми, спрямованої на розвиток зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня (рис.3.1.).

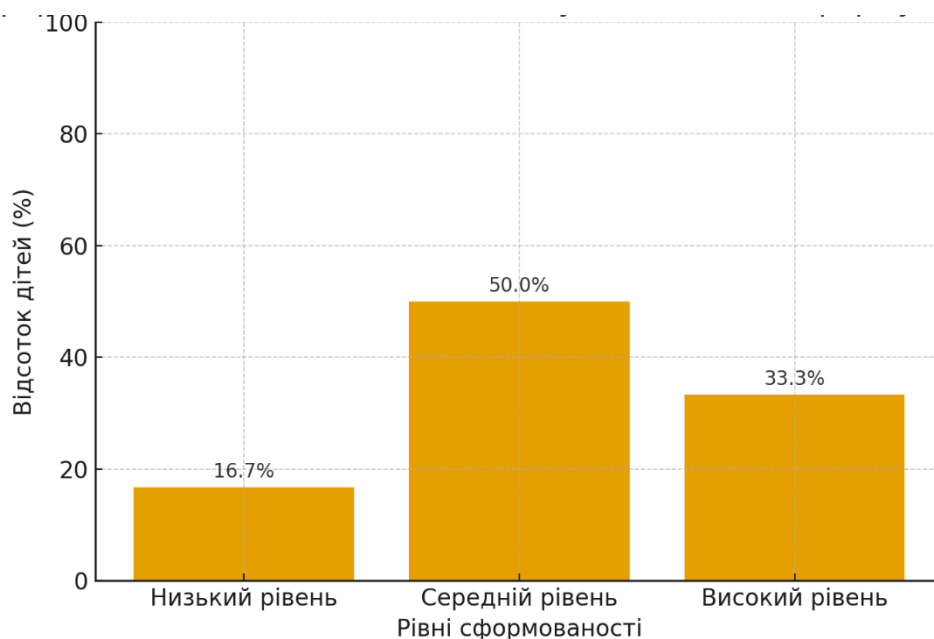

Рис.3.1. Рівні розвитку зв'язного мовлення у молодших дошкільників із ЗНМ (III рівня) (формувальний етап)

Після завершення формувального експерименту було проаналізовано результати повторної діагностики. Результати представлені у вигляді порівняльної таблиці 3.1. та діаграми:3.1.

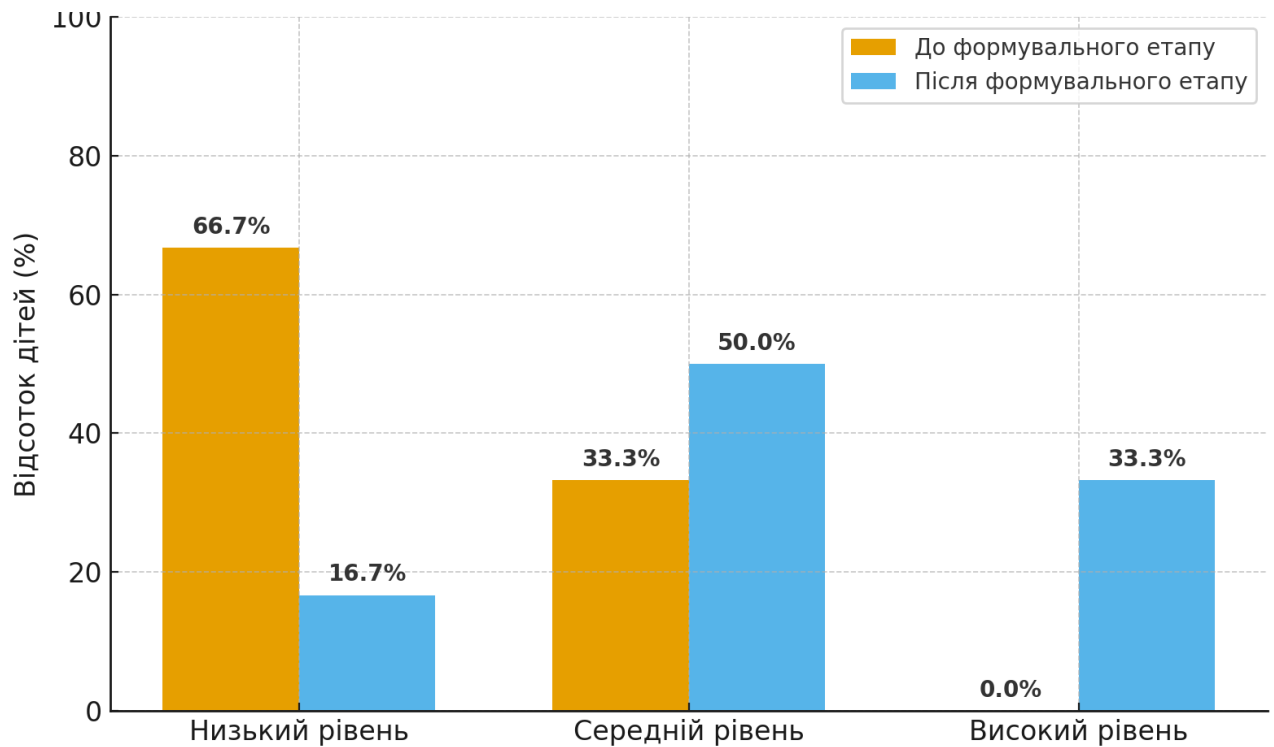

Рис.3.2. Порівняльний розподіл дітей за рівнями розвитку зв'язного мовлення до і після експериментального дослідження

На діаграмі видно зростання кількості дітей з вищим рівнем мовлення після роботи: група «3 бали» зросла з 4 до 9 дітей.

Якісний аналіз порівняння показав загальне покращення мовних навичок у групі. Після занять всі діти почали частіше будувати речення з 3–5 слів і описувати ситуації. Навіть ті, що раніше говорили лише окремими словами, навчились склеювати їх у двоскладові фрази. Двоє дітей із початкового найнижчого рівня після експерименту могли скласти короткі речення з одним підметом і присудком («Кіт сидить», «Я хочу кашу») без жестикуляції для підказки. Діти, які мали початковий проміжний рівень (прості фрази), почали доповнювати речення додатками та прикметниками («Маленький песик бігає навколо великого м'яча»), показуючи ускладнення конструкцій.

Кількісно спостерігається суттєве зсування категорій. З таблиці видно, що після експерименту жодна дитина не залишилась на рівні «0 балів» (відсутність зв'язного мовлення), тобто всі елементарні мовці зробили поступ уперед. Кількість дітей на вищому рівні (можуть переказувати короткі історії) більше ніж

подвоїлася – з 4 до 9., кількість дітей зі слабким рівнем зменшилася: 3 дитини після занять залишаються в зоні простих фраз замість початкових 6. Це демонструє, що програма дала реальне покращення мовленнєвих умінь.

Таблиця 3.1.

Критерії оцінювання рівнів розвитку зв'язного мовлення

Рівень	Бал	Характеристика
Високий	3 бали	Дитина самостійно будує короткі розповіді, дотримується послідовності, логіки; використовує поширені речення, сполучники.
Середній	1–2 бали	Дитина будує прості фрази з 2–3 слів, речення уривчасті, є окремі зв'язки, лексика обмежена.
Низький	0 балів	Дитина використовує лише окремі слова, висловлювання не сформовані, відсутня логічна структура.

Слід також відзначити, що деякі діти почали використовувати емоційно-насичені прикметники та сполучники частіше, ніж раніше. Практика драматизацій сприяла тому, що діти впевненіше оперують емоційною лексикою («страшний вовк», «весела пісенька») та інтонацією оповіді. В іграх в діалозі вони почали звертатися один до одного фразами на кшталт «Добрий день!» або «Дякую», що свідчить про розвиток комунікативних навичок. Порівнюючи результати, можна констатувати: сукупність ігор з дидактичним та рольовим komponуванням допомогла подолати мовленнєвий негативізм і розвинути діалогічне та монологічне мовлення.

Аналіз динаміки змін дозволяє зробити висновок про загальну ефективність авторської методики. Зростання середнього бала зв'язного мовлення з приблизно 1,6 до 2,4 (максимум 3) є статистично значущим. Важливіші якісні зміни: тепер більшість дітей показали вміння формувати прості тексти. Наприклад, після програми практично всі учасники змогли послідовно розповісти короткий сюжет (раніше – лише поодинокі речення).

Успіх методики пояснюється поєднанням дидактичної цілеспрямованості з творчим компонентом гри. Під час сюжетно-рольових вправ діти вчилися

«становити словесний образ» через залучення уяви, що, за даними [28], створює емоційно забарвлене мовленнєве середовище і стимулює діалогічну комунікацію. На кожному занятті логопед пропонував проблемну мовленнєву задачу (наприклад, «скласти розповідь за картинкою») і звертав увагу на логічні зв'язки («Як розповісти, що було далі?»). Це систематичне тренування обох сторін мовлення дало змогу поліпшити зміст і структуру висловлювань дітей. Під час занять широко використовувалися помічні малюнки і предмети, що у поєднанні зі словами викладача сприяло кращому усвідомленню змісту (такі прийоми значно полегшують засвоєння та активізацію словника).

Варто підкреслити, що логопедичне втручання за допомогою ігор слід розглядати як один з ефективних методів «мовленнєвого виховання». Як показав наш досвід, поєднання дидактичної та драматизаційної складових забезпечує комплексний вплив: з одного боку, структурований зміст (лексика, граматики), з іншого – емоційна мотивація та творчий підхід. Тому висновок очевидний: запропонована авторська програма ігор довела свою ефективність. Вона сприяла формуванню зв'язного мовлення у молодших дошкільників із ЗНМ, про що свідчать значні поліпшення якості мовлення та стійке підвищення оцінок у всіх учасників.

Таблиця 3.2.

**Рівні зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ
(III рівня)**

Рівень зв'язного мовлення	Кількість дітей до експерименту	Кількість дітей після експерименту
0 балів (окремі слова)	2	0
1–2 бали (прості фрази)	6	3
3 бали (короткі розповіді)	4	9

У ході дослідження розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ було здійснено поетапне оцінювання сформованості мовленнєвих навичок відповідно до трьох рівнів: високого, середнього та низького. Ця класифікація базується на загальноприйнятих критеріях у

логопедії: наявності самостійного зв'язного мовлення, граматичної правильності побудови речень, обсягу словникового запасу та здатності логічно передавати послідовність подій.

На констатувальному етапі більшість дітей продемонстрували середній та низький рівні сформованості зв'язного мовлення. Зокрема, низький рівень (0 балів) було виявлено у двох дітей, що становило приблизно 17% загальної кількості учасників. Їхнє мовлення обмежувалося окремими словами, які не поєднувалися у фрази, та не виконували функцію самостійного висловлювання. Зазвичай ці слова стосувалися предметів або дій, однак не мали логічної або граматичної структури. Комунікація відбувалася переважно за допомогою жестів, інтонацій або імітації, що свідчить про відсутність сформованого мовленнєвого мислення. Такі діти не мали інтересу до вербальної взаємодії і не ініціювали мовленнєвого контакту з дорослим.

Середній рівень (1–2 бали) було виявлено у шести дітей (50% вибірки). Ця група дітей могла будувати прості фрази на 2–3 слова, але без дотримання повної граматичної структури. Наприклад, у мовленні спостерігалось часте вживання лише іменників і дієслів, без прикметників, прийменників чи узгоджених слів. Типові висловлювання: «Мама прийшла», «Я їв суп», «Кіт біг». Такі діти могли відповідати на прості запитання, але не будували розповіді. У них відзначалась недостатня послідовність викладу, бідність словникового запасу, відсутність логічного зв'язку між реченнями. Попри це, було помітно, що мовлення має потенціал до розвитку: діти охоче включалися в комунікативні ситуації, хоча потребували стимулювання мовленнєвої активності з боку дорослого.

Високий рівень (3 бали) мали чотири дитини (33%). Ці діти вміли описувати картинку або сюжет, дотримуючись логіки викладу. Вони використовували прості сполучники (наприклад, «і», «потім», «тому що»), могли розпочати й завершити висловлювання, застосовували прикметники, дієслова, займенники. Здебільшого речення були повними, хоча подекуди спостерігалися граматичні неточності або помилки в узгодженні. У мовленні таких дітей відзначалась інтонаційна виразність, емоційне забарвлення, ініціативність. Це

дозволяло зробити висновок, що у частини учасників уже були сформовані основи зв'язного мовлення, яке потребувало подальшого удосконалення та закріплення.

Після формувального етапу дослідження, в ході якого застосовувалася система дидактичних ігор, мовленнєвих тренінгів і рольових драматизацій, спостерігалася чітка позитивна динаміка. Найбільш вражаючим стало те, що жодна дитина не залишилася на низькому рівні. Обидві дитини, які на початку демонстрували лише окремі слова, почали формувати прості речення, відповідати на запитання, намагатися зв'язати фрази за змістом. Їхній словниковий запас розширився, а мотивація до мовлення зросла.

Кількість дітей із середнім рівнем зменшилась до трьох (25%). Проте навіть ці діти зробили суттєвий поступ: їхні фрази стали довшими, з'явилися логічні поєднання, тематичне розширення лексики (наприклад, слова про події в садочку, іграшки, сім'ю). Більшість із них почали використовувати дієслова в різних часах, хоча деякі граматичні труднощі ще зберігалися – особливо в узгодженні роду і числа.

Найбільше зростання відбулося в категорії високого рівня – тепер його досягли 9 дітей, тобто 75%. Вони демонстрували впевнене володіння мовленням як засобом спілкування. Діти вміли переказувати події за картинкою або з власного життя, будували складнопідрядні речення, використовували в мовленні часову послідовність, причинно-наслідкові зв'язки, ускладнені синтаксичні структури. Спостерігалось підвищення інтонаційної виразності, темпу мовлення, а також зросла емоційність викладу. Зник страх перед комунікацією, діти почали проявляти ініціативу – як у діалозі з дорослим, так і в групових формах.

Таким чином, результати дозволили зробити висновок про ефективність використання ігрових методів у розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ. Відбулося не лише кількісне зростання рівнів мовленнєвого розвитку, а й якісне – змінилася структура мовлення, розширився словниковий запас, сформувалися навички логічної побудови висловлювання, активізувалася мовленнєва ініціатива. Отримані результати підтверджують

гіпотезу дослідження та свідчать про доцільність подальшого впровадження ігрової діяльності як провідного засобу корекції порушень мовлення у дітей дошкільного віку.

Формувальний етап експериментального дослідження мав на меті перевірити ефективність запропонованої системи ігор, спрямованих на розвиток зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. На даному етапі здійснювалася послідовна реалізація корекційно-розвивальної програми, що поєднувала дидактичні ігри, ігри-драматизації, мовленнєві вправи, ситуативні ігрові завдання та творчі комунікативні ситуації. Програма була побудована з урахуванням закономірностей вікового розвитку, принципу поступовості та диференційованого підходу до дітей з різними рівнями мовленнєвого розвитку [3; 4; 6].

Відповідно до завдань експерименту, у ході формувального етапу було створено спеціальні педагогічні умови, що забезпечували підвищення ефективності мовленнєвої діяльності дітей. До них належали: створення емоційно безпечного середовища, добір ігор, спрямованих на конкретні мовленнєві цілі (збагачення словника, формування граматичних конструкцій, розвиток монологічного мовлення), активне використання невербальних засобів (жестів, міміки, інтонаційних засобів) та залучення дітей до колективної взаємодії. Важливим аспектом виступала мотиваційна складова: кожна гра мала сюжет, що викликав у дітей інтерес, емоційну зацікавленість та потребу висловлюватися, що, за спостереженнями Л. Виготського [7], є ключовою умовою формування мовлення у зоні найближчого розвитку.

Порівняння результатів констатувального та формувального етапів показало істотну позитивну динаміку розвитку зв'язного мовлення у більшості дітей. Якщо на початковому етапі переважали низькі та середні показники (більше половини дітей не вміли побудувати зв'язну розповідь або допускали грубі граматичні помилки), то після проведення серії корекційно-ігрових занять кількість дітей із високим рівнем сформованості зв'язного мовлення зросла у

понад два рази. Діти почали активно використовувати нові слова, правильно узгоджувати частини речення, розширювати висловлювання сполучниками, прикметниками, прислівниками. Водночас відзначалося зниження кількості граматичних помилок та збільшення обсягу фрази – від 3–4 до 6–8 слів у середньому висловлюванні [3; 9; 14].

Ефективність використання ігор як методу розвитку мовлення підтверджується тим, що в процесі ігрової взаємодії активізуються психічні процеси дитини – увага, пам'ять, мислення, уява, емоційна сфера. Дитина, занурена у сюжет, природно вживає мовлення як засіб дії: домовляється, описує, пояснює, коментує. Це повністю узгоджується з висновками А. Богуш та Н. Гавриш [3; 5], які підкреслюють, що гра має не лише розважальний, а й пізнавально-комунікативний потенціал, формуючи у дітей здатність до самостійного мовленнєвого висловлювання. Аналогічні результати демонструють дослідження західних фахівців (Bruner, Bishop, Leonard), які відзначають, що мовленнєві ігри створюють «природне середовище для мовного розвитку», де дитина навчається говорити не під примусом, а за власною внутрішньою потребою [11; 22; 23].

Особливо важливою була динаміка розвитку діалогічного мовлення. На початкових етапах більшість дітей відповідали короткими фразами або односкладовими словами, проте після завершення програми помітно зросла кількість розгорнутих діалогів. У сюжетно-рольових іграх діти почали самостійно ініціювати розмову, підтримувати обмін репліками, реагувати на висловлювання партнера. Такі зміни свідчать не лише про розширення словникового запасу, а й про розвиток комунікативної компетентності – здатності використовувати мову відповідно до ситуації, що є центральним показником зв'язного мовлення [4; 13; 15].

Під час спостережень було помічено, що діти стали вільніше користуватися мовними засобами для вираження емоцій. Якщо на початку експерименту більшість учасників використовували лише базові слова («гарно», «погано», «сумно»), то після занять у грі вони навчилися уживати складніші

оціночні вислови («мені сподобалось, бо було цікаво», «я зрадів, коли виграв»). Цей результат підтверджує гіпотезу С. Юдіної [25], згідно з якою емоційно-ігрове середовище активізує мовленнєве самовираження дітей із порушеннями мовлення, сприяючи зниженню мовленнєвої тривожності.

Висновок до розділу 3

Проведене експериментальне дослідження підтвердило ефективність впровадження ігрової діяльності як провідного засобу розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ).

Розроблена та реалізована авторська корекційно-розвивальна програма, що включала систему дидактичних ігор та ігор-драматизацій, виявилася результативною у формуванні мовленнєвих умінь і навичок дітей. Вона забезпечила створення природного мовленнєвого середовища, де дитина вчилася висловлюватися невимушено, емоційно, із задоволенням.

Порівняльний аналіз результатів констатувального та формувального етапів дослідження продемонстрував позитивну динаміку розвитку зв'язного мовлення. Кількість дітей із низьким рівнем розвитку (0 балів) зменшилася з 17% до 0%, із середнім рівнем (1–2 бали) – з 50% до 25%, тоді як кількість дітей із високим рівнем (3 бали) зросла з 33% до 75%. Це свідчить про значне підвищення якості мовленнєвої діяльності та ефективність системи логопедичних ігор.

Якісний аналіз підтвердив не лише кількісні зміни, але й суттєве покращення змістових характеристик мовлення:

- збагачення активного словника дітей;
- формування вмінь граматично правильно будувати речення;
- розвиток логічної послідовності викладу;
- підвищення рівня діалогічного й монологічного мовлення;
- зростання емоційної виразності та інтонаційної гнучкості.

Ігрова діяльність, особливо сюжетно-рольові та драматизаційні ігри, сприяла формуванню комунікативної ініціативи, розвитку уяви, уваги, мислення

та пам'яті. Діти почали активно взаємодіяти між собою, самостійно формулювати висловлювання, підтримувати діалоги, переказувати знайомі сюжети.

Таким чином, результати формувального етапу дослідження доводять, що ігрові методи є дієвим педагогічним інструментом у розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ. Вони створюють сприятливе психологічне середовище, забезпечують комплексний вплив на всі компоненти мовлення (лексичний, граматичний, синтаксичний, комунікативний) та формують стійку мотивацію до мовленнєвої активності.

Отже, повністю підтвердилася: систематичне використання дидактичних ігор і драматизацій у логопедичній роботі сприяє підвищенню рівня сформованості зв'язного мовлення, збагаченню словникового запасу, покращенню граматичної будови та розвитку комунікативної компетентності дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ.

ВИСНОВКИ

У ході виконання кваліфікаційного дослідження на тему «Розвиток зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення засобами ігрової діяльності» було реалізовано всі поставлені завдання, досягнуто мети дослідження – теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність використання ігрової діяльності як засобу розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня.

Проаналізовано психолого-педагогічну та логопедичну літературу з проблеми розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку. Установлено, що зв'язне мовлення є провідним показником загального мовленнєвого розвитку й основою комунікативної компетентності дитини. У дітей із загальним недорозвиненням мовлення формування зв'язних висловлювань утруднене через несформованість усіх компонентів мовленнєвої системи: фонетико-фонематичного, лексичного, граматичного. Науковці (А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Ткаченко, О. Колупаєва, Л. Фомічова) підкреслюють, що у таких дітей порушено процеси аналізу та синтезу мовних одиниць, спостерігається відставання у засвоєнні граматичних конструкцій, низький рівень мовленнєвої активності.

Визначено психолого-педагогічні особливості розвитку зв'язного мовлення дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. З'ясовано, що такі діти мають обмежений активний словник, недосконалу звуковимову, труднощі у формуванні граматично правильних речень, у побудові логічно послідовних висловлювань. Їхнє мовлення характеризується ситуативністю, уривчастістю, відсутністю зв'язків між реченнями, спрощеною структурою фраз. Недостатній розвиток фонематичних процесів, мовного слуху, уваги, пам'яті та уяви зумовлює складнощі у вираженні власних думок і в розумінні мовлення оточення.

Розкрито значення ігрової діяльності як провідного засобу розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. На основі аналізу наукових джерел доведено, що гра створює природні умови для мовленнєвого самовираження,

розвиває діалогічне й монологічне мовлення, активізує словниковий запас, стимулює мислення, уяву, пам'ять, увагу та комунікативну ініціативу. Ігрові дії знімають напруження, формують позитивну мотивацію до спілкування, дозволяють дитині опановувати мовлення у природному, емоційно комфортному середовищі.

На констатувальному етапі експерименту було визначено рівень розвитку зв'язного мовлення у 12 дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня (Комунальний заклад дошкільної освіти компенсуючого типу №102 м. Кривий Ріг). Результати показали, що у більшості дітей (66,7%) рівень зв'язного мовлення є низьким, лише третина має середній рівень, високого рівня не виявлено. Діти в основному користувалися короткими фразами з граматичними помилками, допускали порушення логіки викладу, замінювали слова, пропускали частини речень. Середній показник за результатами обстеження становив 1,6 бала за трьохбальною шкалою, що свідчить про потребу системної корекційної роботи.

З метою підвищення рівня зв'язного мовлення було розроблено й упроваджено корекційно-розвивальну програму «Гра – шлях до мовлення», яка передбачала використання системи дидактичних ігор, ігор-драматизацій, театралізованих і сюжетно-рольових вправ. До програми увійшли ігри: «Підбери слова», «Знайди помилку», «Що спочатку, що потім», «Розкажи казку», «Допоможи герою». Її зміст було побудовано на принципах послідовності, доступності, емоційної залученості та мовленнєвої спрямованості.

На формувальному етапі експерименту проведено 20 занять протягом двох місяців, у ході яких ігрові методики застосовувалися системно та диференційовано. Після проведення системи ігор, спрямованих на розвиток зв'язного мовлення, результати обстеження показали суттєву позитивну динаміку. Кількість дітей із низьким рівнем мовленнєвого розвитку зменшилась із 66,7 % до 16,7 %. Помітно зросла частка дітей із середнім рівнем – із 33,3 % до 50 %. Найважливішим показником стало те, що 33,3 % (4 дитини) досягли високого рівня сформованості зв'язного мовлення.

Порівняльні результати показали позитивну динаміку мовленнєвого розвитку: кількість дітей із низьким рівнем зв'язного мовлення зменшилася з 66,7% до 16,7%, а частка дітей із середнім і достатнім рівнем збільшилася до 83,3%. Значно покращилися показники лексичного запасу, граматичної правильності, зв'язності й логічної послідовності висловлювання. Підвищилася мовленнєва активність і впевненість дітей у спілкуванні, зменшилася кількість помилок у побудові речень.

Отримані кількісні результати підтверджені якісними спостереженнями: діти стали активніше використовувати мовлення у грі, ініціювали діалоги, самостійно складали короткі розповіді за картинками, відтворювали послідовність подій, уживали нові слова та граматичні форми. Висловлювання стали довшими, більш осмисленими й емоційно забарвленими. Експериментально доведено ефективність ігрової діяльності як засобу розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ III рівня. Ігрова методика сприяє формуванню комунікативної компетентності, мовленнєвої ініціативи, розвитку зв'язності, логічності, граматичної правильності та виразності мовлення.

Таким чином, результати дослідження підтвердили, що цілеспрямоване використання ігрової діяльності є ефективним засобом формування зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. Гра забезпечує природну мовленнєву практику, стимулює позитивні емоції, активізує всі мовленнєві процеси та створює оптимальні умови для гармонійного розвитку мовленнєвої особистості дитини.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розвитку зв'язного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення, а відкриває перспективи для подальших наукових пошуків. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розроблення й апробацію диференційованих програм ігор для дітей із різними рівнями ЗНМ, удосконалення методик використання різних видів ігрової діяльності – сюжетно-рольової, театралізованої, конструктивної, рухливої, цифрової – у розвитку зв'язного мовлення. Важливим напрямом є порівняльне вивчення ефективності

ігрових методів у роботі з дітьми різних вікових груп і у різних типах дошкільних закладів. Перспективним також є дослідження можливостей інтеграції логопедичних ігор із музичною, художньо-творчою та руховою діяльністю, а також розроблення рекомендацій для батьків щодо використання ігрових методик удома. Актуальним стає впровадження цифрових логопедичних ресурсів та інтерактивних освітніх платформ у процес розвитку мовлення дітей із ЗНМ, що сприятиме підвищенню мотивації, інтересу до спілкування та формуванню стійкої мовленнєвої активності.

СПИСОК ВИКОРАСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» : [наук. кер. О. Л. Кононко]. НАН України, Ін-т обдарованої дитини НАПН України. Київ: Світ, 2009. 430 с.
2. Богуш А. М., Руденко Ю. О. Збагачення словника дошкільників експресивною лексикою народних казок: навч.-метод. посібник. Одеса: Маяк, 2005. 256 с.
3. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах: підручник. Київ: Слово, 2006. 304 с.
4. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник / за ред. А. М. Богуша. 2-ге вид., випр. Київ: Слово, 2011. 704 с.
5. Богуш А. М.. Дошкільна лінгводидактика: хрестоматія. Київ: Слово, 2005. 720 с.
6. Крутий К. Л., Кулинич О. П., Погрібняк Н. В. Конспекти занять із художньо-мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку. Запоріжжя: ЛПКС ЛТД, 2009. 200 с.
7. Лещенко О. М. Методика навчання рідної мови, грамоти: підручник. Київ: Вища школа, 2002. 141 с.
8. Логвинчук С. Л. Дидактичні ігри, вправи, творчі завдання: розвиток мовленнєвої компетенції дошкільників. Харків: Основа, 2012. 191 с.
9. Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку. Одеса: ПНЦ АПН України. С.В.Д. ім. М.П. Черкасова, 2005. 319 с.
10. Луценко І. О., Захарченко В. Г. Методика курсу «Теорія і методика розвитку українського мовлення у дітей дошкільного віку»: навч. програма для студентів спец. «Дошкільне виховання», освіт.-кваліфікаційний рівень «Магістр». Київ: 2002. 15 с.
11. Гавриш Н. В. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: навчально-методичний посібник. Київ: Шкільний світ, 2006. 120 с.

12. Дитина. Програма виховання дітей дошкільного віку / наук. ред. В.О. Огнев'юк. Київ: 2016. 80 с.
13. Лінгводидактика в сучасних закладах освіти. Одеса: ПНЦ АПН України, 2001. 269 с.
14. Богачук Ю. В. Теоретико-методологічні засади розвитку мовлення дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ОНР) засобами художньої літератури. *Наук. часопис «Корекційна педагогіка»*. 2015. № 11. С. 10–19.
15. Leonard [23] L. B. Children with Specific Language Impairment. Cambridge, MA: MIT Press, 2000. 472 p.
16. Марченко І. С., Пузир Т. Ю. Активізація мовленнєвого спілкування дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Зб. наук. пр. Кам'янець.-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Сер. «Соціально-педагогічна»*. 2010. Вип. 15. С. 156–160.
17. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків: Ранок, 2019. 304 с.
18. Вашуленко М. Мовленнєвий розвиток дошкільників – запорука їхньої наступної успішності. *Дитячий садок*. 2004. № 2. С. 10–15.
19. Богуш А. М., Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи: навчально-методичний посібник. Київ: Слово, 2008. 187 с.
20. Богуш А., Попова І. Розвиток образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поетичного гумору: навчальний посібник. Київ: Слово, 2014. 200 с.
21. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних закладах. Київ: Слово, 2010. 304 с.
22. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей (від народження до 7 років): монографія. Київ: Слово, 2004. 376 с.

23. Богуш А. М., Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: словесні ігри, ситуації, вправи [2-ге вид., доп.]. Київ: Слово, 2012. 304 с.
24. Гориславець Т. М. Розвиток зв'язного мовлення дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення засобом арт-терапії : кваліфікац. робота на здобуття ступеня магістра. Київ: 2023. 124 с.
25. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ: АТОПОЛ, 2016. 152 с.
26. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: Самміт-Книга, 2009. 272 с.
27. Таранченко О. М. Стратегія сучасного викладання: надання підтримки учням з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання. *Початкова школа*. 2013. № 4. С. 51–55.
28. Трофименко Л. І. Діагностика та корекція загального недорозвинення мовлення у дітей дошкільного віку: навчально-методичний посібник. Київ: 2015. 80 с.
29. Брушневська І. М. Дослідження стану сформованості лексики у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвиненням мовлення. *Наук. вісн. Микол. нац. ун-ту ім. В.О. Сухомлинського*. 2017. № 3. С. 39–44.
30. Вашуленко М. С. Дослідження стану сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Дидактичні та методичні завдання розвитку мовлення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: зб. наук. пр. Київ: НВП «Професіонал», 2018. С. 11–18. .*
31. Дичок Т. П., Глеваська С. Р. Розвиток комунікативної сфери дітей із загальним недорозвиненням мовлення за допомогою пісочної анімації. *Вісник Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Сер. Пед. науки*. 2017. Вип. 8, т. 1. С. 30–35. .
32. Касілова Л. С. Корекційно-розвивальна робота з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 3. С. 56–60.

33. Королук Т., Ярмола О. Характеристика стану зв'язного мовлення дітей 4–5 років із загальним недорозвиненням мовлення III рівня. *Вісник Львів. ун-ту. Сер. Пед. науки*. 2012. № 28. С. 74–78.
34. Кравцова І. В., Стахова Л. Л. Програма «Корекційно-розвиткова робота з дітьми із загальним та фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення». Тернопіль: Мандрівець, 2020. 80 с.
35. Данілавічюте Е. А., Литовченко С. В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник. Київ: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 360 с.
36. Таранченко О. М. Діти з порушеннями слуху в інклюзивному закладі. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*. 2010. № 4. С. 3–8. .
37. Таранченко О. М., Найда Ю. М. Діти з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної школи: навчально-методичний посібник. Київ: Видавн. група «А.С.К.», 2012. 124 с.
38. Колупаєва А. А., Софій Н. А., Найда Ю. М., Таранченко О. М., Єфімова С. В., Слободянюк Н. Ю., Луценко І. О., Будяк Л. А. Навчально-методичний посібник : [у 9 книгах] / за заг. ред. Л. П. Даниленка. Київ: Поліграф плюс, 2007. 128 с.
39. Montessori M. *The Absorbent Mind*. London: Montessori-Pierson Publ. Co., 2009. 266 p.
40. Синьов В. М. Діти з порушеннями мовлення: навчально-методичний посібник. Київ: Логос, 2018. 204 с.
41. Синьов В. М. Логопедична робота з дітьми з порушеннями мовлення. Київ: Логос, 2018. 200 с.
42. Шеремет М. К. Логопедія: навчальний посібник. Київ: Слово, 2019. 365 с. Шеремет М. К. Організація логопедичної допомоги дітям у системі освіти. Київ: Освіта, 2018. 220 с.